

RECENZIÓK

HERMANN-JOSEF STIPP (HRSG.)

Das deuteronomistische Geschichtswerk

Szerkesztette: Hermann-Josef Stipp
ISBN 978-3-631-60694-0; 978-3-653-00800-5 (eBook)

ISSN 0948-1664

Kiadó: Frankfurt am Main–Berlin–Bern et al., Peter Lang, 2011 (295 oldal)

Sorozat: Österreichische Biblische Studien 39

A Doktorok Kollégiuma Őszövetségi Szekciójának decemberi konferenciájához hasonlóan a Deuteronomista Történeti Mű (a továbbiakban: DTM) állt annak a tudományos ülésnek a középpontjában is, melyet a „Németajkú Katolikus Őszövetség-kutatók Munkaközössége” (*Arbeitsgemeinschaft der deutschsprachigen katholischen Alttestamentlerinnen und Alttestamentler*, AGAT) tartott 2009-ben Salzburgban. Annak ellenére, hogy a katolikus munkaközösség célja nem egy kommentársorozat előkészítése volt, a DTM-hipotézis körül kialakuló tudományos diskusszió és Noth alapmodelljének aktuális kritikai felülvizsgálata számunkra is fontos tanulságokkal szolgálhat.

A salzburgi gyűlés anyaga az *Österreichische Biblische Studien* sorozat 39. köteteként 2011-ben látott napvilágot „*Das deuteronomistische Geschichtswerk*” címmel Hermann-Josef Stipp müncheni őszövetséges professzor szerkesztésében.

A szerkesztői bevezetés (7–11. old.) után a tanulmánykötet nyolc német nyelvű referátumot tartalmaz, melyek

részben a DTM-re vonatkozó általános kérdéseket, részben pedig a történeti mű egyes könyveit érintő részletkérdéseket tárgyalják. A szerzők döntően katolikus teológiai fakultások professzorai, de meghívott előadóként két protestáns kutató hozzájárulását is olvashatjuk a könyvben. Amellett, hogy a szerzők a szakterület nemzetközileg elismert specialistái, közöttük több kommentáríró is találunk, amely egy új kommentársorozat előkészületei közepette külön jelentőséggel bírhat számunkra: Georg Braulik a Deuteronomiumhoz (NEB.AT 15 és 28), Walter Groß a Bírák könyvéhez (HThK.AT), Georg Hentschel pedig a Sámuel és Királyok könyveihez (NEB.AT 10–11) írt kritikai kommentárt.

Tagadhatatlan, hogy Noth széles körben elfogadott elmélete a DTM-ről az őszövetség-tudomány egyik „legsikeresebb irodalomtörténeti hipotézise”. Amellett azonban, hogy széles körű elfogadottsága alapján szinte konszenzusá nőtte ki magát, folyamatosan megmaradtak, sőt napjainkra fel is erősödtek a kritikai hangok Noth modelljével szemben. A kötetben elsőként *Christian Frevel* (Bochum) tanulmányát ol-

vashatjuk (13–43. old.), aki az újabb kritikai irányvonalak egyikét képviseli, és a DTM egységét megkérdőjelezve a Hexateuchus-perspektíva (Gen/Ex–Józs*) létjogosultságára hívja fel a figyelmet. Frevel négy lépésben fejt ki nézeteit, melynek során a nothi elmélet néhány kezdetektől fogva problematikus pontjára reflektál.

Elsőként azt a mozzanatot ragadja ki Noth elméletéből, amikor a DTM-hipotézis érdekében feladta a Hexateuchust. Frevel szerint a Num és Józs közötti kompozicionális és redakcionális összefüggések – Noth elképzelésével szemben – nem a DTM és a Penta-/Tetrateuchus összedolgozásából adódnak, hanem egy a P^s utáni Hexateuchus-perspektívát igazolnak. Frevel szerint a Pentateuchus Noth által túlhangsúlyozott jelentőségét is relativizálni szükséges. Egy második lépésben Frevel a P előtti Hexateuchus léte mellett érvel. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a honfoglalás-elbeszélés régi (ill. legrégebbi), késői fogság előtti változatát nem önálló anyagként kell kezelnünk – ahogyan ezt Noth tette –, hanem egy már létező Hexateuchus-kontextust feltételez. Frevel tanulmányának harmadik megállapítása szerint erősen vitatható, hogy a Deut 1–3 önálló irodalmi egység, mely bevezetésként íródott a DTM elé. Ehelyett találóbbnak tartja a Deut 1–3 fejezeteket az előzőleg elbeszélte pusztai vándorlás *relecture*-jének tekinteni. Végezetül a szerző a Józs 24* cezúra jellegét emeli ki, mely szerinte a Hexateuchus záradékként íródott.

Thomas Römer (Lausanne) a DTM egyik protestáns szakértőjeként kapott meghívást a salzburgi vitára. „A deuteronomista történeti mű és a pusztai vándorlás tradíciói a héber Bibliában” című tanulmányát (55–88. old.) a DTM-

mel kapcsolatos hipotézisek rendszerezésével kezdi. Ez a kutatástörténeti összefoglalás különösen is hasznos, mivel az egyes tanulmányok az elmélet fejlődésének csak bizonyos szakaszaira tesznek rövid utalásokat. Römer öt modellt különböztet meg és mutat be, majd amellet érvel, hogy ahelyett, hogy egyik vagy másik modell mellett letáboroznánk, valójában mindegyiket a lehető legkomolyabban kell venni, felfedezve azokat az igazságmozzanatokot, melyek létrehívták ezeket a hipotéziseket, legyen szó a mű egységességének vagy éppen egyenetlenségének kérdéséről, vagy a datálás problémájáról.

A tanulmány második fele a pusztai vándorlás tradícióit vizsgálja a DTM-ben. Römer arra hívja fel a figyelmet, hogy a Deut-on kívül a történeti műben alig esik szó a pusztai vándorlásról. A néhány említés – Römer diakrón besorolása szerint – mind kései keletkezésű, posztdeuteronomista anyag, a Józs–2Kir korpusz deuteronomista rétege tehát nem foglalkozik a pusztai vándorlással. A (fogságkori) deuteronomista szerkesztő történeti visszatekintése a honfoglalást aranykorként ábrázolja, az engedetlenség korszakát pedig a honfoglalás utáni időre teszi, említés nélkül hagyva a pusztai vándorlás korát. Römer arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a DTM alkotója nem ismerte a Num (elmarasztaló) elbeszélését a pusztai vándorlásról. A deuteronomista szerző ma már ismeretlen, vagy csak töredékesen rekonstruálható forrásokból táplálkozott.

A tanulmány szerint csak a DTM fogság utáni kiadásában jelenik meg a tendencia, mely a nép engedetlenségét a kivonulástól eredezteti, ezzel az Ex és a Num teológiájához is közelítve a pusztai vándorlás megítélését. Ugyanígy

a DTM egy későbbi redaktora jeleníti meg azt a szemléletet, mely a pusztai vándorlásban JHVH gondviselését látja (vö. Hós, Jer), majd a Deut végén a pozitív és negatív előjelű pusztai tradíció kiegyenlítése is megtörténik. A pusztai vándorlás teológiai értékelésében megfigyelhető a Deut kettős szerepe: Mózes és Józsue korának pozitív értékelése kontrasztot állít a honfoglalás utáni engedetlenségnek, melyet a DTM bont ki, az Ex és a Num könyveivel teremtett posztdeuteronomista kapcsolódási pontok pedig a Pentateuchus (a Tóra) zárásává teszik a Deut-ot.

Georg Braulik (Bécs) Norbert Lohfink elméletéhez csatlakozik (89–150. old.), és újabb megfigyelésekkel egészíti ki azt. Lohfink feltételezése szerint a Deut 1–Józs 22* egy fogság előtti, valószínűleg Jósiás korából származó elbeszélő mű, melyet ő maga „deuteronomista honfoglalás-elbeszélés”-nek (*deuteronomistische Landeroberungserzählung*, DtrL) nevez. Braulik célja, hogy a DtrL létjogosultságát és Kr. e. 7. századi datálását újabb érvekkel támassza alá.

Nyelvi és stílári példák egész sorát vonultatja fel, melyeken keresztül a Deut és Józs könyveinek szoros irodalmi kapcsolatára mutat rá, és amelyek így a feltételezett DtrL szövegének jellegzetességeiként értelmezhetőek. Elemzése szerint bizonyos eseménysorok igegyökhasználatában és egyes formulák sajátos alkalmazásában a Deut és Józs szignifikánsan eltér a többi történeti könyvtől.

A Jósiás kori datálás mellett hozza fel érvként, hogy a DtrL elbeszélésében a honfoglalás a Jordántól keletre eső területek északi részén kezdődik, Edómot, Móábot és Ammónt azonban megkímélik a honfoglalók (Deut 2–3). Braulik az újasszír kor politikai viszonyaival és

Jósiás terjeszkedési politikájával magyarázza ezt, mely szerint ezek az országok Júdához hasonlóan az Asszír Birodalom vazallus államai voltak, míg Palesztina nyugati része és az Ammóntól északra lévő keleti terület asszír provincia volt. Braulik nem vállalkozik a DtrL szövegálmányának teljes rekonstrukciójára, de számos szakaszt felsorol, melyek részéi lehettek ennek az elbeszélő műnek.

Klaus Bieberstein (Bamberg) „Józsue könyve és annak horizontjai” címmel írt tanulmányt (151–176. old.), melyben Józsue könyvének irodalmi rétegeit és azok intertextuális vonatkozásait vizsgálja. Bieberstein szerint a Jordánon való átkelés és Jerikó elfoglalása (Józs 3* és 6*) az Ex–Num elbeszéléseinek folytatását képezte egy Kr. e. 673–645 között előálló, tehát a DTM előtti irodalmi műben. A Mózes- és Józsue-elbeszélések (Ex–Józs) jelentik tehát a könyv predeuteronomista horizontját. A következő horizont a könyv deuteronomista átdolgozása, mely a szerző szerint a Deut és Józs összekapcsolásakor (vö. DtrL) született meg, amelyhez egy további lépésben kerül hozzá az ISám–2Kir korpusza és a Bírák könyve (lásd DTM). Bieberstein úgy gondolja, hogy a Mózes halálának leírásával létrehozott cezúra, mely a Tóra és a korai próféták könyvei közé került, nem negligálja a Mózes által vezetett kivonulás és a Józsue által vezetett honfoglalás által megrajzolt történeti ívet. Ezt a horizontot biztosítja Józsue könyvének P utáni redaktora.

Bieberstein amellett, hogy helyesnek tartja Noth megfigyeléseit, fontosnak tartja a DTM-et egy tágabb Ennateuchusmodell keretein belül tárgyalni, figyelembe véve a különböző átdolgozások által megteremtődő horizontokat (Ex–Józs; Deut–Józs; Dtn–2Kir; Gen–Deut

stb.), melyek között Noth DTM-je csak az egyik. Bár kizárólag a Józsué könyve alapján aligha alkotható új és átfogó elmélet a DTM-mel kapcsolatban, a tanulmány szerint a nothi modell revíziójához mégis jó kiindulási pontként szolgálhat.

Írásában (177–206. old.) a Bírák könyvével foglalkozik *Walter Groß* (Tübingen), mellyel kapcsolatban azt a kérdést teszi fel, hogy a könyv első deuteronomista kiadása a DTM részeként (Deut–2Kir*) született-e meg, vagy a kivonulás és honfoglalás történetét (Ex–Józs*) hivatott-e összekötni a királyság történetével (ISám–2Kir*) a formálódó Ennateuchusban. A szerző elsőként a Bírák könyve deuteronomista kiadásának szövegállományával foglalkozik, elkülönítve azokat a passzusokat, melyek minden bizonnyal későbbi redakciók során váltak a könyv részévé. Ezután a deuteronomista Bírák könyvét és a szomszédos könyveket összekötő irodalmi kapcsolatokra kérdez rá. A szerző meglehetősen óvatosan fogalmaz, amikor azt a „legkevésbé valószínűtlen” következtetést vonja le, hogy a Bírák könyvének első deuteronomista szerkesztője a szintén deuteronomista szemléletű Deut*–Józs* (vö. DtrL) és az ISám*–2Kir* összekapcsolására alkotta meg könyvét.

Georg Hentschel (Erfurt) a Saul-történetekre fókuszálva boncolgatja Sámuel két könyvének redakciókritikai kérdéseit (207–224. old.), választ keresve arra a kérdésre, hogy az Izrael első királyáról szóló elbeszélések miként kerültek Sámuel könyvébe. Vizsgálatának középpontjában a monarchiaellenes szakaszok állnak, valamint azok a részletek, melyek Saul királyi tisztének visszavonásáról szólnak. Itt a Saul elleni kritika különbözőségeire hívja fel a figyelmet.

Hentschel arra a következtetésre jut, hogy az eredetileg önálló Saul-tradíciót viszonylag korán, már a deuteronomista redakciót megelőzően összekapcsolták Dávid felemelkedésének történetével. A deuteronomista átdolgozás tehát nem az összekötő elemek megteremtésével, hanem a már meglévő kapcsok megerősítésével járult hozzá a Saul- és Dávid-történetek kompozíciójához.

A kötet szerkesztője, *Hermann-Josef Stipp* (München/Stellenbosch) egy kezdetektől fogva napirenden lévő kérdést vesz elő (225–267. old.), mégpedig a Királyok könyve, illetve a DTM eredeti záradékának kérdését. Elsőként a könyv fogság előtti eredetéről szóló vitát, valamint ezzel összefüggésben a Királyok könyve eredeti céljának problematikáját vázolja fel. Ezt követően a Királyok második könyvének ellentmondásos záró fejezeteit elemzi, mely szerint a JHVH akarata szerint megtisztított kultusz egyetlen legitim helyszíne (paradox módon) végül JHVH akaratából válik romhalmazzá. Stipp ennek feloldását abban találja, ha feltételezünk egy fogság előtti, a Jósiás-féle kultuszreform legitimitását hirdető propagandaszöveget, mely röviddel Kr. e. 587 után az ország elvesztését magyarázó teológiai reflexiókkal egészül ki. Egy további pontban a jósiási reform történetiségét vizsgálja a szerző, ismertetve azokat az eltérő véleményeket, melyek a bibliai leírás és a régészeti feltárások alapján ebben a kérdésben születtek. A vitához további megfigyelésekkel is hozzájárul, és azokhoz csatlakozik, akik elfogadják a fogság előtt, Jósiás korában végbemenő kultúri változások történeti hitelességét.

Erhard Blum (Tübingen), a salzburgi konferencia másik protestáns előadója, Nothhoz hasonlóan a DTM fogságkori keletkezése mellett érvel (269–294. old.),

a történeti mű eredeti anyagát azonban másként állapítja meg, mint Noth. Elsőként azokat a történeteket veszi sorra, melyeket az újabb kutatások fényében a történeti mű későbbi bővítéseiként definiálhatunk. Bár maga Noth is számol olyan fejezetekkel, melyek nem lehetnek részei az általa beazonosított DTM-nek, ezeknek a szakaszoknak a száma azonban mára lényegesen nagyobbak mutatkozik. Ezek után Blum a Noth-féle hipotézissel szemben megfogalmazott néhány kritikára reflektál, elvitatva ezek létjogosultságát. Egy következő pontban tér ki Blum a DTM-et összetartó kompozicionális elemekre azzal a végső megállapítással, hogy a DTM koherenciája más típusú, mint napjaink egyszerűségi irodalmi alkotásainak koherenciája. A Noth és követői által felismert

összetartó elemek jól érzékelhető egységgé kovácsolják össze a Deut–2Kir korpuszát, az esetleges inkonzisztencia pedig leginkább azzal magyarázható, hogy a DTM szerkesztője tartózkodott a rendelkezésére álló anyagok drasztikus módosításától. Végkövetkeztetésében a szerző leszögezi, hogy a nothi hipotézis alapkoordinátái továbbra is tarthatóak. A tanulmány és egyben a kötet végén található még egy, az izraeli és júdai királyok deuteronomista megítélését ábrázoló sematikus függelék is.

Bizonyára a fenti rövid ismertetésekből is kiderül, hogy a kötet nem kínál konszenzust a DTM alapvető kérdéseivel kapcsolatban. Mielőtt azonban ezt

felrónánk a szerzőknek vagy a szerkesztőnek, hozzá kell tenni, hogy nem is ígér ilyet. Amit viszont a konferenciakötet felvállalt, azt maradéktalanul teljesíti is, amikor ezeken a tanulmányokon keresztül ismét mérlegre teszi Noth elméletét, és kritikus módon tárja az olvasók elé a hipotézis erősségeit és gyengeségeit, közben körképet is adva a jelenlegi kutatás sarkalatos kérdéseiről. Ezek

után az olvasó maga dönti el, hogy a nothi alapmodell bemutatott alternatívái és modifikációi közül melyik a leginkább meggyőző számára. Talán egyik fő érdeme a kötetnek éppen az, hogy nem erőltet maradéktalan egyetértést, hanem olykor egymástól teljesen eltérő álláspontokat jelenít meg egymás mellett. Az egyes tanulmányok között természetesen vannak

figyelemre méltó metszéspontok is, melyekben részben megerősítést nyer a DTM-hipotézis néhány fontos pillére.

Formai szempontból kifogásolható, hogy a kiadás váratlan megcsúszása miatt a kötetből sajnálatos módon kimaradtak a szokásos mutatók és jegyzékek, ezért az igehelyek vagy kulcskifejezések alapján történő gyors eligazodásra csak a könyv elektronikus verziójában nyílik lehetőség. Összesített bibliográfiát sem találunk, az egyes tanulmányok végén azonban minden esetben szerepel a felhasznált szakirodalom listája.

Mindent egybevéve egy igényesen megszerkesztett, szemléletes táblázatot is tartalmazó, a lábjegyzeteken és

irodalomjegyzékeken keresztül további elmélyülésre is lehetőséget adó kiadványt tarthatunk a kezünkben, mely nemcsak a tudományos útkeresés vagy akár a kommentárírás számára kínál jó

impulzusokat, de az AGAT egykori elnöke, a 2010. április 4-én elhunyt Erich Zenger emléke előtt is méltó módon tiszteleg.

Németh Áron